

Мр Дејан Јакшић¹, архивски саветник
Архив Војводине (Нови Сад)
Србија

Драгана Катић, Слободни краљевски грађ Нови Сад: његова и занатство у 18. веку, Научно удружење за развој српских студија, Нови Сад 2021, 206 стр.

Српска историографија, у којој су дуго времена преовладавале теме из политичке историје, није довољно обратила пажњу институцијама слободних краљевских градова, њиховој друштвеној и привредној историји. О њима је писано у делима чији је циљ био истраживање шире регионалне, националне и локалне историје. Осим указивања на најзначајније елементе, попут елибертационе повеље, и основних контура градског привредног и друштвеног живота, није урађено ни изблиза довољно о бројним питањима која се односе на развој једног од слободних краљевских градова, као што је улога у привреди Хабзбуршке монархије и Европе 18. века. Специфичан географски и геополитички положај који је у великој мери допринео интензивном кретању становништва и профилисању привредне активности, условио је да тај статус од средине 18. века стекну чак три града на подручју Бачке: Сомбор, Суботица и Нови Сад.

Најспецифичнији положај имао је Нови Сад (лат. Neoplanta). Настао је у сенци старог војног седишта Петроварадина, као Петроварадински Шанац, повезан делатнички и потрошачки са војничким насељима, на реци Дунав, главној привредној артерији Монархије, близу Османског царства и Београда. Све ово погодновало је трансмисији добара, људи и новца, напретка заната и саобраћаја. Трговина је добила велики замах и постепено се формира шаролика етничка слика. Поред Срба насељавају се Немци и Мађари и трговачки оријентисани народи – Јермени, Грци и Цинцари. На основама чврстог цеховског уређења, акумулације капитала, производње и трговине настала је и надоградња оличена у развоју културне и просветне делатности, изградњи здања, задужбинарству. На темељима установљеним елибертационом повељом 1748. године и наведеном делатношћу свога становништва, Нови Сад је врхунац развоја у статусу слободног краљевског града доживео током 19. века.

Нови Сад је имао посебну улогу у развоју српског грађанског слоја, заснованог на стеченом богатству од бављења трговином и занатима. Српски грађански слој био је економски моћан, са развијеном свешћу о неопходности

¹ dejan.j@arhivvojvodine.org.rs; Dejan Jakšić, Archives of Vojvodina, Serbia

отварања школа, помагања изградње или обнове цркава и манастира. Био је покретач бројних питања из области националног, културног и верског живота, као и предводник у борби за политичка и народно-црквена привилегијална права. Током 19. века Нови Сад се профилише и као најзначајнији српски центар у Хабзбуршкој монархији, делу нашег народа који је био у могућности да своја достигнућа стави на располагање модерној Србији, насталој у 19. веку.

Обради теме о трговини и занатству слободног краљевског града Новог Сада приступила је у својој докторској дисертацији др Драгана Катић, архивски саветник и историчар, из које је произашла ова монографија. Као основне параметре узела је статус слободног краљевског града Новог Сада, његов специфичан географски положај који је утицао на привредну делатност и формирање етничке и друштвене структуре становништва. За хронолошки оквир истраживања узела је време од проглашења статуса 1748. године, до краја 18. века, период када је отпочео динамичан развој, посебно у економској димензији што је постало снажна основа за његов успон као културног и просветног средишта. Тематски и хронолошки, ови оквири уклапају се у опште историјске процесе који су се у политичком, друштвеном и привредном погледу одвијали на просторима тадашње Хабзбуршке монархије. Намера јој је била да обједини сазнања о оснивању, правном утемељењу, друштвеној и привредној историји града, да анализира целокупну привредну делатност у 18. веку, укључујући еснафску структуру, трговину и саобраћај, као и постепено формирање са тим повезане етничке слике тог времена, Важан циљ је био да се ослика велики значај града у формирању српског грађанског staleжа у Монархији.

Систематско истраживање одвијало се и у архивима који чувају грађу која је незаобилазна кад је у питању проучавање у области занатства, трговине тј. привреде у Новом Саду. Установа заштите и културе у којој се чува највећи број фондова и тематских целина значајних за тему овог рада је Историјски архив Града Новог Сада. Његов најзначајнији фонд је Магистрат слободног краљевског Града Новог Сада. Међу фондовима Архива Војводине истиче се фонд Бачко-бодрешке жупаније, непресушни извор за проучавање прошлости целокупног живота и друштва. У сарадњи са стручњацима тих установа обилато су коришћени садржаји архивских докумената писаних на латинском, мађарском и немачком језику, За потребе дисертације консултован је респективан број објављених извора и литературе у националним и специјалним библиотекама у земљи и иностранству.

*

Тема књиге односи на један сегмент ширег социјалног и економског живота града у сложеним друштвено-политичким условима тог доба, што је условило њену композицију. У уводним поглављима „Привреда Европе у 18. веку” и „Српски народ у европским привредним кретањима између два царства” представљени су појмови трговине и занатства и њихов утицај на промене културног

и политичког живота у ширим географским оквирима, са тежишем на просторе које је насељавао српски народ. Глава „Ратови Хабзбуршке монархије и Османског царства у 17. и 18. веку и њихов утицај на привреду” односи се на период од 1683. године и разматра експанзију првенствено трговине, а затим и занатства, у односу на до тада развијенију пољопривреду, у условима ратних сукоба између два царства. Глава „Трговци Раци и трговинске компаније у 17. и 18. веку” ставља акценат на период мира између Хабзбуршке монархије и Османског царства, интензивирање привредних односа између две царевине и даје податке о трговцима, турским поданицима, који су временом преузели примат у увозној и извозној трговини Аустрије. Следеће две главе посвећене су трговини Хабзбуршке монархије и Османског царства у 18. веку, у којој су најистакнутије место су заузимали Грци, Јермени, Јевреји, али и све више Срби.

„Трговишта, градови и вашари као окоснице развоја привреде јужне Угарске у 17. и првим годинама 18. века” и „Настанак нових слободних краљевских градова” су следеће тематске целине које се баве се административно-територијалном поделом Угарске, статусима појединих насеља и места, попут градова, трговишта и села, као и установљавањем нових слободних краљевских градова, објашњавајући фазе кроз које је једно место морало да прође како би добило овај статус. Главе „Од Петроварадинског Шанца ка Новом Саду” и „Установљење слободног краљевског града Новог Сада” односе се на развој насеља од његовог настанка. Овај део рада бави се и самим уздизањем Новог Сада у слободан краљевски град и привилегијама које је добио уз елибертациону повељу.

Тежиште књиге чине поглавља „Трговина слободног краљевског града Новог Сада до краја 18. века” и „Занатство слободног краљевског града Новог Сада до краја 18. века”. У вези с трговином акценат је стављен на уређење трговинских односа издавањем цеховских привилегија трговцима по њиховој верској или етничкој припадности, као и разлике међу трговцима у зависности од тога каквом трговином су се бавили и робом којом су трговали. Део који говори о цеховима као професионалним удружењима занатлија односи се, између осталог, на процес који је водио од шегрта до мајстора, карактер цеховских удружења и права и обавеза којих је морао да се придржава. Поглавље о занатству даје преглед заната који су били најзаступљенији у Новом Саду, као и врсте заната који су били карактеристични за одређене етничке заједнице. Такође су дати и пописи занатлија по цеховима у које су били учлањени.

Нису заборављене ни „Породице трговаца и занатлија Новог Сада и њихов допринос развоју града”. Тенденција која је доживела успон од половине 18. века је похађање студија на европским факултетима деце, чији су родитељи или стараоци у највећем броју случајева били управо трговци и занатлије, а чија је каснија активност допринела стварању јаког грађанског сталежа у Новом Саду и претворила га у средиште политичког, културног и привредног живота Срба, али и других народа у Хабзбуршкој монархији у 19. веку.

*

Трговци и занатлије су били она економска и политичка снага која је уздигла Нови Сад материјално и духовно, и пресудно утицала на развој националне културе и просвете, али и највише допринела изградњи српског грађанског слоја који је са својим представницима, нарочито у 19. веку, био спреман да обнови и изгради модерну српску државу.

Сматрамо да је овом релевантном студијом др Драгане Катић начињен важан корак за будућа истраживања друштвене и привредне историје Новог Сада, простора на коме живи српски народ, и Европе. Њени резултати ће допринети бољем разумевању како националне, тако и опште историје новог века, послужити покретању недовољно обрађених тема у историографији, и попуњавању празнина у проучавању периода важног за формирање модерних нација.